

Радомир В. Поповић,
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
rpopovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27-9“03“

Фотин Сирмијумски јеретик

Айсџиракџи: У историји хришћанске Цркве IV век је прошао у знаку борбе против Аријеје јереси и њој сродних учења. Место и улога Фотина, епископа у Сирмијуму у римској провинцији Панонија, једној о четири престонице Римског царства, била је велика, наравно у негативном смислу речи јер, он важи за једног од највећих јеретика свога доба. О овом јеретику и његовој јереси релативно добро смо обавештени с обзиром на то да савремени хришћански писци о њему остављају прилично богата обавештења.

Кључне речи: аријанство, Маркел Анкирски, фотинијани, сирмијумски сабори

Фотин (+ 379) је пореклом из Мале Азије, област Галатија¹ чији је главни град Анкира (данас Анкара, главни град Турске). На овој древној епископској катедри (Анкира) у време аријанских сукоба столовао је епископ Маркел Анкирски код кога је Фотин најпре био ђакон. [Што се тиче Маркела Анкирског (+ 375) добро је познато да је он у почетку појаве Аријеје јереси и у току одржавања Првог васељенског сабора у Никеји (325) одлучно бранио православно хришћанску веру. Међутим, у годинама после Никејског сабора он је, нажалост, еволуирао у погрешном правцу: постао је јеретик и као такав је осуђен и протеран са епископске катедре, а група његових истомишљеника је позната као маркелијани или маркеловци.² Маркела Анкирског овде помињемо из простог разлога што је убрзо и његов бивши ђакон Фотин најпре следовао његовом учењу, али је у својим догматским заблудама отишао чак и даље. И Маркел је био пореклом из области Галатија, чак се сматра да је био германског порекла, пошто су германска племена из Европе у својим сеобама у 3. и 4. веку насељавала и ове крајеве. Основна Маркелова догматска заблуда је у томе што је тврдио да постоји један Бог, нераздељив, једна Суштина која није дељива, једно лице или монада која унутар себе има Логос (Слово, Реч). Када Бог ствара овај свет, то је „први домострој“ (оиковоџа). Он се

¹ Ермије Созомен, *Црквена историја* 2,33.

² А. Спаски, *Историја догматических движењих в епоху вселенских соборов*, том 1, Сергеев Посад 1914, 293–294. А.И.Бриллиантов, *Лекции по истории древней Церкви*, Санкт-Петербург, 2013, 154–163, даје на основу извора из прве руке многе појединости из Маркеловог учења.

јавља као Логос, односно Творац. Оваплоћени Логос, „други домострој“, у ствари је Господ Христос – Логос је постао Син Божји. То је само привремена његова улога или епизода која ће се завршити, имаће крај. Св. Тројица ће после тога поново бити Монада. Зато је још на Другом васељенском сабору у Константинопољу 381. године у коначној верзији Символа вере, у његовом седмом члану, а против Маркела Анкирског додато, „и Њејовом царству неће бити краја“. Сем тога, 1. канон Другог васељенског сабора помиње међу јеретичима и „маркелијане, заједно са савелијанима и фотинијанима“.³ Логос ће се, говорио је јеретик Маркел, поново вратити своме Оцу и биће једно с њим. Када Маркел говори о Богу Духу Светоме он такође тврди да је Дух Свети био у Сину. Дух Свети, с друге стране, проиходи од Оца и Сина (- филиокве). Само, пак стварање света је привремени чин, јер ће на крају Бог бити као што је то било и у почетку, само монада, један. Маркел је коначно осуђен на локалном сабору, најпре у Тиру 335. године, а коначно 336. године као савелијанац јеретик. На његово место за епископа у Анкири дошао је Василије који ће одиграти велику улогу у току аријанских спорова између два васељенска сабора.

Нажалост, после сабора у Никеји долази на Истоку до учвршћивања полуаријанства и самог аријанства. Жртва таквог стања је осуда и прогонство и Светог Атанасија Александријског (протеран је 336. године) на Запад, и тамо је третиран понекад у истој равни са, с правом протераним, Маркелом Анкирским и другим антиникејцима који су осуђивани на Истоку.

Већ четрдесетих година IV века има више и конкретнијих обавештења о Фотину и његовом учењу. У савременим изворима он слови као „евониот“;⁴ „следбеник Маркела“, како га види Блажени Јероним у свом делу *О знаменитим мужевима*.⁵ Црквени историчари и писци савремени у овим догађајима бележе све неспоразуме који су се догађали у Цркви, уствари, унутрашња превирања и унутар самих аријанаца и полуаријанаца. Значајан је локални сабор који је одржан у граду Сардика (данас Софија, главни град Бугарске) 343. године.⁶ Како сведочи историчар епископ Теодорит Кирски, сабор су сазвали цареви Констант и Констанције II.⁷ Посебно је на овом помесном сабору, који је био замишљен као васељенски сабор, било присуство епископа из свих области Балканског полуострва: Панонија, Мисија, Дакија 1 и 2,

³ Р. Поповић, *Васељенски сабори – одабрана докумената*, књ. 1, Београд 2012, стр. 159.

⁴ Блажени Јероним, *De viris illustribus* 86.

⁵ Преподобни Јероним Стридонски, *О знаменитим мужевима*, прев. са руског С. Продић, Шибеник 2007, стр. 71. Јероним Фотина и његову јерес под бројем 107.

⁶ О Сардичком сабору видети, *L.W. Bernard, The concil of Serdika 343 A.D.*, Софија 1983. А. Јевтић, Свети Атанасије Велики и Александријски сабор 362. године, посебан отисак из *Теолошки йоиледи*, бр. 4, 1973 и 1, 1974, Београд 1974. Р. Поповић, *Хришћанство на илу источној Илирика пре досељења Словена*, Београд 2004, стр. 181–197.

⁷ Теодорит Кирски, *Црквена историја* 2,8.

Дарданија, Македонија, Тесалија, Ахаја, Епир, Тракија ... У Посланици коју наводи Теодорит Кирски, коју су из Сардије упутили присутни епископи (део источних епископа је напустио Сардију и одржали су посебан сабор у граду Филипопољ, данас Пловдив у Бугарској) каже се да су на сабору били са Истока прогнани епископи Атанасије Александријски, Маркел Анкирски и Асклепије Гаски. У истој Посланици се констатује да, нажалост, на Истоку прогоне никејце, а епископи који су побегли у Филипопољ „самим бежањем изразили су признање својих престапа“.⁸ Преостали епископи у Сардији су оправдали на Истоку осуђене епископе Атанасија Великог, али такође и, с правом осуђеног јеретика Маркела Анкирског. Међу аријанце оци сабрани у Сардији с правом убрајају и епископа Урсакија из Сингидунума (данас Београд) и Валента из Мурсе (данас Осиек у Славонији).⁹ Овај податак, сам по себи, поред многих других, говори о заступљености Аријеје јереси на ширим просторима Илирика, чему су на свој начин доприносили и неки цареви, као што је то био цар Констанције II (+361).

Конкретније податке о Фотину епископу у панонском граду Сирмијуму, где столују током IV века римски цареви,¹⁰ дају писци који говоре о помесном сабору који је 351. године одржан у овом граду. Избор Сирмијума као места одржавања неколико помесних сабора током педесетих и шездесетих година IV века није био случајан. У овом граду или његовој околини рођени су цареви Деције Трајан (249–251), Аурелијан (270–275), Проб (276–282), Максимијан Херкул. У овом граду је седиште области Паннонија Сецунда у доба цара Диоклецијана. Цар Ликиније столује у Сирмијуму 308–314. године, док цар Константин Велики овде борави 316–321. године.¹¹ Као хришћанска метропола Сирмијум је био *Sarut Illurici* (глава Илирика), како се каже у документима Аквилејског сабора (Аквилеја – данас Град у Италији, а сабор је био 381. године).¹² Град Сирмијум је овећан великим бројем мученика-страдалника за Господа Христа. Треба се само подсетити страдања првог по имену нама познатог епископа овог града – Светог Иринеја (око 304. године).¹³ Затим, страдање Св. Синерота,¹⁴ Св. Анастасија, Четворице каменосечаца, о култу Св. Димитрија Солунског у Сирмијуму.¹⁵

⁸ Исто, 2,8.

⁹ Исто, 2,8.

¹⁰ Владислав Поповић, *Sirmium – град царева и мученика* (сабрани радови о археологији и историји Сирмијума), Сремска Митровица 2003.

¹¹ Владислав Поповић, Исто, стр. 42.

¹² PG 16, 913.

¹³ „Пасија Светог Иринеја Сирмијског“ (ААСС Март, т. III, пп. 553–555), српски превод М. Милин, *Источник* 45–46 (2003)156–159. Такође видети најновију библиографију о Св. Иринеју Сирмијумском у, Р.Поповић, *Хришћанство на јилу источної Илирика њре досељења Словена*, стр. 331–337.

¹⁴ „Пасија мученика Синерота“, прев. с латинског М. Милин, *Источник* 45–6(2003)159–161.

¹⁵ Владислав Поповић, Исто, стр. 279–289.

Ослањајући се на податке које нам даје епископ Епифаније Кипарски, млађи савременик Фотина Сирмијумског, можемо нешто конкретније закључити о овом епископу и јеретику који је столовао у овом граду. Св. Епифаније (+403) у свом делу *Против јереси*¹⁶ евидентира и Фотина као јеретика, а његову јерес наводи под редним бројем 51, односно 71. Своје дело Против јереси Св. Епифаније пише око 375–77. године. За Фотина каже да се „преузноси гордошћу“. По Фотину, Господ Христос не постоји од вечности, постојање овде задобио је од Дјеве Марије; на њега је сишао Дух Свети (то Πνεῦμα το ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ’ αὐτον). Још констатује да је Фотин био оштар на језику. Први пут је осуђен на помесном сабору у Сардики, што није тачно, јер је Фотин осуђен на помесном сабору у Сирмијуму 351. године,¹⁷ а пре тога на сабору у Антиохији 344. године, како о томе сведочи нешто млађи црквени историчар Сократ Схоластик. [То се тиче конкретних података о локалном сабору у Сирмијуму који је сазвао цар Констанције II 351. године] С. Схоластик је прецизнији, као правник и историчар, од Епифанија. Он каже да су том приликом у Сирмијум дошли са Истока епископи Марко Аретуски, Георгије Александријски, Василије Анкирски, Панкратије Пелусијски, Ипатије Ираклијски, Валент из Мурсе, Осија Кордовски – овај последњи, како се каже, „против своје воље“. Учесници сабора су осудили Фотина и лишили га епископске катедре, чак су му нудили да се предомисли и покаје.¹⁸ Међутим, Фотин је молио цара Констанција II да се одржи јавна расправа на којој би он у присуству више судија и епископа изнео своје ставове у богословљу. Цар је одобрио да се одржи јавна расправа. Присутни су били: Таласије, Датијан, Кералије, Тавр, Маркелин, Евантије, Олимпије и Леонтије, док је епископ Василије Анкирски¹⁹ одређен да му поставља питања и да оповргава његове одговоре на иста. Расправа је одржана у Сирмијуму 351. године. Расправу су пажљиво записивали присутни брзописци (тахиграфи) чија имена се тачно наводе. Записници са ове расправе су умножени у три запечаћена примерка од којих је један примерак предат цару Констанцију II, други примерак је предат сабору, а трећи представницима државне власти.

Када Св. Епифаније образлаже Фотиново учење, он констатује да Фотин разликује Господа Христа од Слова или Логоса: Логос је био у Оцу, док Син није био, односно, док није постојао, био рођен. Дакле, Син не постоји од

¹⁶ Епифаније Кипарски, *Против јереси*, у PG 42, 373–381, поновљено издање, ΑΘΝΑ I A. И. Бриллиантов, Исто, 164.

¹⁷ Сократ Схоластик, *Црквена историја* 2, 29. С. Схоластик једноставно каже да се ова „јерес појавила у Сирмијуму“, да је јересијарх епископ Фотин „родом из Мале Галатије. Био је ученик свргнутог епископа Маркела, па се повео за својим учитељем, и почео ширити учење о томе да је Син Божји био човек и ништа више од тога“ (*Црквена историја* 2, 18).

¹⁸ С. Схоластик, *Црквена историја* 2, 30.

¹⁹ Епифаније Кипарски, Исто 51,1. Василије Анкирски изабран је за епископа у овом граду након што је осуђен и збачен Маркел (око 336. године).

вечности, већ Христос рођени од Духа Светога и Марије (Дјеве) назван је Сином после рођења од Марије и јављања у телу. Оваквим ставом је, по речима Св. Епифанија, Фотин превазишао и самог Павла Самосатског.²⁰ Св. Епифаније доста разложно побија ову јерес и, на крају каже да је она убрзо ишчезла и нестала.

Фотин је у расправи са Василијем Анкирским био јавно поражен, збачен са епископске катедре и протеран. У прогонству је писао своја дела на латинском и на грчком језику. Још С. Схоластик констатује да је на овом помесном сабору у Сирмијуму (351. године) био и епископ из шпанског града Кордова, Осија, учесник Првог васељенског сабора у Никеји (325). Он је просто био приморан да дође у Сирмијум јер му је прећено, „био је чак мучен и тучен“²¹.

Сличне податке о Фотину и његовој јереси даје и црквени историчар Ермије Созомен. Он каже да Фотин „уводи нову јерес“.²² По њему, Фотин је „по природи био одарен речитошћу и способношћу убеђивања, многе је привукао свом начину мишљења“. Није допуштао да је Син предвечно рођен и постојао; биће је добио од Марије. Овакво његово схватање је узнемирило многе, и на Истоку, и на Западу – противили су му се, и присталице никејске вере, али и сами аријанци. И сам цар је био незадовољан, и пошто је столовао у Сирмијуму, ту је сазвао сабор.²³ Сирмијумски сабор 351. године издао је једно исповедање вере по којем Син није једносуштан, нити пак подобносуштан Оцу (ομοουσος, < ομοιουσος) Забрањује се употреба речи ουσια substantia), јер као таква не постоји у Светом Писму, а осим тога многе саблажњава.

Слично о Фотину говори и Св. Иларије Поатјерски (Хилариус Пицтавиенсис, око 315–367). За њега је Фотин Евион (-евиионити). Фотин, по њему, најалост, прихвата Савелијево учење, јер не признаје да је Син Божји човек. Фотин неће да чује ништа о Сину рођеном пре свих векова.²⁴ С друге стране, потоњи црквени писци једноставно преносе податке везане за Фотина Сирмијумског онако како су их забележили поменути писци из 4. или 5. века. Тако, Преподобни Јован из Дамаска у свом делу *О јересима*²⁵ говори о „фотинијанима“, као о 52. односно, 73. јереси. Преподобни Јован мисли да је Фотин „родом из Сирмијума“, што свакако није тачно, јер је Фотин у Сирмијуму био епископ, а родом је из Галатије у Малој Азији.

²⁰ *Истѡ*, 51, 2.

²¹ Сократ Схоластик, *Црквена историја*, 2, 31.

²² Ермије Созомен, *Црквена историја* 4, 6.

²³ Е. Созомен, *Истѡ*, 4,6.

²⁴ Hilaire de Poitiers, *La Trinite II, Le Fils de Dieu*, volume II, Livre septieme, Himne a la naissance du Fils, page 71–72.

²⁵ Преподобни Јован Дамаскин, *О јересима*, PG 94, 677–780; српски превод, С. Продић, Шибеник, 2012, стр. 57–58.

Други васељенски сабор (Цариград 381. године) представља добрим делом крај и коначан пораз аријанства и њему сродних учења. Ово се једноставно констатује још у првом канону или правилу овог сабора. У овом саборском правилу се изричито признаје сабор у Никеји у Витинији за васељенски сабор, затим Символ вере који је донет на том сабору као неизменљив „Символ 318 Отаца“.²⁶ У овом првом канону су именоване укратко све јереси које су, или претходиле, или пак произашле из Аријеве јереси: евномијани, аномеји, евдоксијани, полуаријанци или духоборци, савелијани, маркелијани, фотинијани и аполинаријевци. Конкретно, о Фотину и његовој јереси у овом канону се каже, „предаје се анатеми (проклетству) свака јерес“, а међу њима и „фотинијани“ (καὶ τῆν τῶν φωτεινῶν ...) Тумачећи овај канон Јован Зонара каже да је Фотин делио мишљење Павла Самосатског, погрешно учи о Светој Тројици, Бог је Дух. О Господу Христу је говорио да је Он „обичан човек који је примио Слово (Логос) Божји, и да је почетак бића и постојања примио од Марије (Дјеве).“²⁷ На крају, у контексту рецепције и усвајања одлука Другог васељенског сабора, важно је напоменути, да овај сабор, иако по броју учесника малобројан, донео је далекосежно важне одлуке које су прихваћене у целој Цркви. Папа Дамас (+384) у једном свом Писму епископу Павлину у Солун (382. године), међу осталим јересима које су поражене, помиње и Фотина и његову јерес: „Проклињемо и Фотина који је обновио јерес евионита, признајући рођење Господа нашега Исуса Христа само од Марије“.²⁸ Овај пример јасно показује да је Фотин као јеретик евидентиран и на Западу и да су тамошњи Оци знали за њега.

Закључак

Ово кратко разматрање личности и дела епископа Фотина Сирмијумског има за циљ да укаже да се сви примарни извори о њему слажу да је био јеретик. Живео је у јеку аријанских спорова и сукоба, али је на свој начин васкрсао неке пре-аријанске јереси, конкретно јерес Павла Самосатског, која је осуђена још у претходном, трећем веку. Као таквог Фотина осудили су и сами аријанци, односно полуаријанци. Погодно тле за развој и ширење, не само ове јереси, дало је само аријанство у својим различитим варијантама. Међутим, крајем 4. века, конкретно Други васељенски сабор, представља крај свих ових јеретичких учења, али се већ тада назире, имајући у виду Аполинаријеву јерес, почетак христолошких јереси које ће деловати у различитим облицима у вековима који следе.

²⁶ *Правила Свјатих Васељенских саборова с шолкованием*, Москва, 2000, 78.

²⁷ Исто, стр. 80.

²⁸ Теодорит Кирски, *Црквена историја* 5, 11., код Р. Поповић, *Васељенски сабори* 1, стр. 152.

Општа библиографија

- Свети Епифаније Кипарски, *Против јереси /Панарион//*, PG 42,373–381.
Правила Свјатих Всељенских саборов с ѿлокованијем, Москва, 2000.
 „Друга посланица папе Дамаса против различитих јереси“, Теодорит Кирски, *Црквена историја*, 5,11, код Р. Поповић, *Васељенски сабори*, одабрана документа, књ. 1, Београд, 2012, стр.152–155.
 Сократ Схоластик, *Црквена историја*, PG 67, 29–872;
 Ермије Созомен, *Црквена историја*.
 Блажени Јероним, *О знаменијим мужевима*, PL 23, 631–760; српски превод, С. Продић, Шибеник, 2007, 71.
 Преподобни Јован Дамаскин, *О јересима*, PG 94, 677–780; српски превод, С. Продић, Шибеник, 2012, 57–58.
 Јеромонах Атанасије (Јевтић), *Патрологија 2*, Београд, 1984,21.
 А. Јевтић, *Свети Атанасије Велики и Александријски сабор 362. године*, посебан отисак, Београд 1974.
 В. Поповић, *Sirmium – траг царева и мученика*, Сремска Митровица, 2003.
 М. Pavić, *Arijanstvo u Panoniji Srijemskoj*, Djakovo, 1891.
 А. Спаскии, *Историа догматических движении в эпоху вселенских соборов*, Сергиев Посад, 1914.
 А.И. Бриллиантов, *Лекции по истории древней Церкви*, Санкт-Петербург, 2013.
 В. В. Болотов, *Предавања из историје древне Цркве*, Краљево, 2006.
 Р. Поповић, *Васељенски сабори – одабрана докуменѿа*, књ. 1, Београд, 2012.
 Р. Поповић, *Хришћанство у источној Илирику пре досељења Словена*, Београд, 2004.
 А. Ivanović, *Fotin Sirmijumski i njegov nauk – novi pokušaj rekonstrukcije fotinističke hri-stologije, bez godine i mesta izdanja*.
 Ch. J. Hefele, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, Paris, 1907, vol II, 188–189.

Photinus of Sirmium, the Heretic

Resume: In the history of the Church IV century was marked by the struggle against the Arian heresy and similar teachings. The place and the role of Photinus the bishop of Sirmium in the Roman province of Pannonia, one of the four capitals of the Roman Empire, was great, in the negative sense, of course, since he is considered to be one of the greatest heretics of his time. We are relatively well informed about this heretic and his heresy regarding the fact that contemporary Christian writers provide us with quite abundant information about him.

Key words: Arianism, Marcellus of Ancyra, Photinians, Councils of Sirmium.